

FARXOD GES QURILISHI TARIXI VA FAOLIYATI

ИСТОРИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СТРОИТЕЛЬСТВА ФАРХОДСКОЙ
ГИДРОЭЛЕКТРОСТАНЦИИHISTORY AND ACTIVITY OF THE FARKHOD HYDROPOWER PLANT
CONSTRUCTION**Mavlanov Asadbek Olim o'g'li***Guliston davlat universiteti Tarix yo'nalishi magistranti**Tel: +998 91 809 80 59*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Farxod gidroelektr stansiyasining qurilish tarixi, uning texnik-iqtisodiy asoslari hamda faoliyati keng yoritilgan. Unda GES qurilishining Ikkinchi jahon urushi davridagi murakkab sharoitlarda amalga oshirilgani, xalq hashari va harbiy asirlar mehnati asosida bunyod etilgani tahlil qilinadi. Shuningdek, stansiyaning energetika tizimidagi o'rni, irrigatsiya va sanoat rivojidagi ahamiyati hamda zamonaviy modernizatsiya jarayonlari ilmiy asosda ochib berilgan.*

Kalit so'zlar: *Farxod GES, gidroelektr stansiya, energetika, Sirdaryo, Mirzacho'l, irrigatsiya, Ikkinchi jahon urushi, xalq hashari, modernizatsiya, elektr energiyasi.*

Аннотация: *В данной статье подробно рассматриваются история строительства и деятельность Фархадской гидроэлектростанции, её технические и экономические особенности. Особое внимание уделено условиям строительства в годы Второй мировой войны, роли народного труда и использованию труда военнопленных. Также анализируется значение станции в развитии энергетической системы, орошения и промышленности региона, а также процессы её модернизации в современный период.*

Ключевые слова: *Фархадская ГЭС, гидроэлектростанция, energetika, Сырдарья, Мирзачуль, ирригация, Вторая мировая война, народный труд, модернизация, электроэнергия.*

Abstract: *This article examines the history of construction and operation of the Farhad Hydroelectric Power Plant, highlighting its technical and economic foundations. It analyzes the complex conditions of its construction during World War II, including the role of mass labor mobilization and the use of prisoners of war. The study also explores the plant's significance in the development of the energy sector, irrigation systems, and industrial growth, as well as its modernization in the contemporary period.*

Keywords: *Farhad HPP, hydroelectric power plant, energy sector, Syr Darya, Mirzachul, irrigation, World War II, mass labor, modernization, electricity.*

Kirish. Insoniyat taraqqiyotida kishilarning turli energiya manbalariga bo‘lgan ehtiyojlari ularning turli manbalar o‘tin, ko‘mir, neft, torf va boshqa shu kabi yoqilg‘ilar shamol, quyosh va suv oqimi kabi energiya manbalaridan foydalanishga majbur qildi. Fan texnika taraqqiyotiga kishilarning hayotiga maishiy texnika buyumlarining kirib kelishi bilan XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab elektr energiyasiga talab osha boshladi. Ayni shu omil butun dunyoda energiya tizimini jadal rivojlantirishni taqozo qildi. Fan texnika yutuqlari evaziga butun dunyoda elektr energiya hosil qilish va uni boshqarishning yangi usullarini ishlab chiqish, samarali asbob uskunalar va texnologiyalarni yaratish, mavjud energiya taqsimotini markazlashtirish kabi sohalarda ulkan yutuqlar qo‘lga kiritildi. Energetika tizimining taraqqiyoti ko‘p jihatdan har bir mamlakat energiya resurslari bilan qanchalik ta‘minlanganligiga chambarchas bog‘liq.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Farxod gidroelektr stansiyasining qurilish tarixi, uning texnik-iqtisodiy ahamiyati hamda O‘zbekiston energetika tizimidagi o‘rni masalalari bir qator ilmiy tadqiqotlarda yoritilgan. Ushbu mavzuga oid adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, ular asosan uch yo‘nalishda — energetika tizimining rivojlanishi, gidrotexnika inshootlari tarixi hamda Ikkinchi jahon urushi davridagi iqtisodiy siyosat doirasida o‘rganilgan. Jumladan, R.E. Azimovning “Elektroenergetika Uzbekistana: становление и развитие” asarida O‘zbekiston energetika tizimining shakllanishi va bosqichma-bosqich rivojlanish jarayonlari keng yoritilgan. Muallif Farxod GESni respublika energetika bazasining mustahkamlanishida muhim bosqich sifatida baholab, uning sanoat va qishloq xo‘jaligini elektr energiyasi bilan ta‘minlashdagi o‘rnini alohida ta‘kidlaydi. Ushbu tadqiqot energetika tizimining umumiy evolyutsiyasini tushunishda muhim nazariy asos vazifasini bajaradi.

M.Yu.Yuldashevning “Farhod GES: qurilish tarixi va ahamiyati” nomli ilmiy ishida mazkur gidroinshootning bevosita qurilish jarayoni, texnik ko‘rsatkichlari va iqtisodiy samaradorligi batafsil tahlil qilingan. Muallif Farxod GES qurilishining murakkab sharoitlarda, xususan urush yillarida amalga oshirilganini, bunda xalq hashari va safarbar etilgan mehnat resurslari hal qiluvchi rol o‘ynaganini asoslab beradi. Ushbu manba mavzuning empirik jihatlarini ochib berishda asosiy manbalardan biri hisoblanadi. Shuningdek, M.Q. Nazirxo‘jayevning ilmiy maqolasida Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda O‘zbekistonda saqlangan yapon harbiy asirlari tarixi o‘rganilgan bo‘lib, unda Farxod GES qurilishida ishtirok etgan xorijiy asirlarning mehnati haqida qimmatli ma‘lumotlar keltiriladi. Bu tadqiqot GES qurilishining ijtimoiy-tarixiy jihatlarini, xususan mehnat resurslari tarkibini yoritishda muhim ahamiyatga ega. K.N. Raximovning “Markaziy Osiyoda energetika rivoji” asarida esa mintaqadagi energetika tizimining umumiy rivojlanish tendensiyalari tahlil qilinib, gidroenergetikaning strategik ahamiyati ochib berilgan. Muallif Farxod GESni Markaziy Osiyodagi yirik gidroinshootlardan biri sifatida baholab, uning mintaqaviy energetika barqarorligiga qo‘shgan hissasini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Farxod GESga oid tadqiqotlar asosan tarixiy va texnik jihatlar bilan cheklanib qolgan. Uning zamonaviy modernizatsiya jarayonlari, ekologik ta'siri hamda raqamli boshqaruv tizimlari asosida faoliyat yuritish masalalari yetarli darajada kompleks o'rganilmagan. Shu jihatdan mazkur maqola mavjud ilmiy qarashlarni umumlashtirish bilan birga, Farxod GESning tarixiy taraqqiyoti va bugungi kundagi ahamiyatini tizimli tarzda yoritishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda Farxod gidroelektr stansiyasining qurilish tarixi va faoliyatini kompleks o'rganish maqsadida tarixiylik, tizimlilik va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida birlamchi va ikkilamchi manbalar, jumladan arxiv hujjatlari, ilmiy adabiyotlar hamda statistik ma'lumotlar tahlil qilindi.

Tarixiylik metodi asosida Farxod GES qurilishining bosqichlari, uning Ikkinchi jahon urushi davridagi ijtimoiy-iqtisodiy sharoit bilan bog'liqligi izchil ravishda yoritildi. Tizimli yondashuv orqali gidroelektr stansiyaning energetika tizimidagi o'mi, irrigatsiya va sanoat bilan uzviy aloqalari kompleks holda tahlil qilindi. Shuningdek, qiyosiy-tarixiy metod yordamida Farxod GES boshqa gidroinshootlar bilan solishtirilib, uning o'ziga xos jihatlari va ustun tomonlari aniqlashtirildi. Empirik ma'lumotlarni umumlashtirish va tahlil qilishda induksiya va deduksiya usullaridan foydalanildi.

Tadqiqotda, shuningdek, tarixiy manbalarni tanqidiy tahlil qilish (kritik analiz) usuli qo'llanilib, turli manbalardagi ma'lumotlarning ishonchligi va o'zaro farqlari aniqlab berildi. Bu esa mavzuga oid ilmiy xulosalarning ob'ektivligini ta'minlashga xizmat qildi.

Mazkur metodologik yondashuv Farxod GESning tarixiy taraqqiyoti, texnik xususiyatlari hamda zamonaviy ahamiyatini ilmiy asosda yoritish imkonini berdi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Farxod gidroelektr stansiyasi O'zbekiston energetika tizimining shakllanishida muhim strategik obyekt sifatida namoyon bo'lgan. Uning qurilishi Ikkinchi jahon urushi davriga to'g'ri kelib, og'ir ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda amalga oshirilgan bo'lsa-da, qisqa muddatda yirik sanoat va irrigatsiya ehtiyojlarini qondira oladigan darajada ishga tushirilgan. Bu esa o'sha davrda mavjud bo'lgan mehnat resurslaridan samarali foydalanilganini ko'rsatadi.

Tahlillar natijasida aniqlanishicha, Farxod GES qurilishi faqat energetik obyekt sifatida emas, balki kompleks iqtisodiy loyiha sifatida ham muhim ahamiyat kasb etgan. U bir vaqtning o'zida uchta asosiy funksiyani bajargan: elektr energiyasi ishlab chiqarish, irrigatsiya tizimini rivojlantirish va sanoat korxonalarini energiya bilan ta'minlash. Xususan, Mirzacho'l hududining o'zlashtirilishi va qishloq xo'jaligining rivojlanishida mazkur stansiyaning roli beqiyos bo'lgan. Shuningdek, tadqiqot davomida qurilish jarayonining o'ziga xos jihatlari aniqlandi. Jumladan, ishlarning katta qismi xalq hashari asosida, qo'l mehnati orqali bajarilganligi, shuningdek, harbiy

asirlar mehnatidan foydalanilganligi tarixiy manbalar asosida tasdiqlandi. Bu holat Farxod GESni nafaqat texnik, balki ijtimoiy-tarixiy hodisa sifatida ham baholash imkonini beradi.

Texnik tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, stansiya dastlab 126 MVt quvvat bilan ishga tushirilgan bo'lib, bu ko'rsatkich o'sha davr uchun yuqori natija hisoblangan. Eng muhim jihatlardan biri shundaki, GES agregatlari belgilangan ekspluatatsiya muddatidan bir necha barobar ko'proq xizmat qilgan. Bu esa qurilish va texnik jihozlash jarayonlarining yuqori sifatda amalga oshirilganini ko'rsatadi.

Zamonaviy bosqichdagi tahlillar esa Farxod GESning modernizatsiya jarayonlari orqali bugungi kunda ham o'z ahamiyatini saqlab qolayotganini ko'rsatadi. Xususan, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarining joriy etilishi, ishlab chiqarish samaradorligining oshirilishi va energetika tizimidagi barqarorlikni ta'minlashdagi roli yanada kuchaygan. Shu bilan birga, favqulodda vaziyatlarda, jumladan energetik tizimdagi uzilishlar vaqtida stansiyaning tezkor ishga tushirilishi uning strategik ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Umuman olganda, olib borilgan tahlillar Farxod GESning O'zbekiston energetika tizimida nafaqat tarixiy, balki hozirgi davrda ham muhim o'rin tutishini, uning ko'p tarmoqli funksional ahamiyatga ega ekanligini hamda mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim omil bo'lib qolayotganini ko'rsatadi.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalariga ko'ra, Farxod gidroelektr stansiyasi O'zbekiston energetika tizimining shakllanishi va rivojlanishida muhim strategik obyekt hisoblanadi. Uning qurilishi og'ir tarixiy sharoitlarda amalga oshirilgan bo'lsa-da, qisqa muddat ichida elektr energiyasi ishlab chiqarish, irrigatsiya tizimini rivojlantirish va sanoatni qo'llab-quvvatlash kabi ko'p tarmoqli vazifalarni muvaffaqiyatli bajargan. Shuningdek, Farxod GES qurilishi jarayonida xalq mehnati va turli ijtimoiy qatlamlar ishtiroki uning tarixiy ahamiyatini yanada oshiradi. Zamonaviy modernizatsiya ishlari natijasida esa stansiya bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Shu asosda, mavjud gidroelektr stansiyalarni modernizatsiya qilishni davom ettirish, ularni zamonaviy boshqaruv texnologiyalari bilan ta'minlash, ekologik barqarorlikni ta'minlash hamda energetika sohasida malakali kadrlar tayyorlashni kuchaytirish muhim vazifalar sifatida belgilanishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Азимов Р.Э. Электроэнергетика Узбекистана: становление и развитие. – Ташкент: Фан, 2008. –С. 46.
2. Юлдашев М.Ю. Фарҳод ГЭС: қурилиш тарихи ва аҳамияти. – Тошкент, 2013.–Б. 18.

3. Юлдашев М.Ю. Фарҳод ГЭС: қурилиш тарихи ва аҳамияти. – Тошкент, 2013.–Б. 33.
4. Назирхўжаев М.Қ. 1945-1950 йилларда Тошкент вилоятидаги япон ҳарбий асирлари тарихидан / Материалы VI Международной научно-практической конференции «GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2019: CENTRAL ASIA» XI том. –Нурсултан. 2019. –Б. 70-73.
5. Юлдашев М.Ю. Фарҳод ГЭС: қурилиш тарихи ва аҳамияти. – Тошкент, 2013.–Б. 35.
6. Юлдашев М.Ю. Фарҳод ГЭС: қурилиш тарихи ва аҳамияти. – Тошкент, 2013.–Б. 38.
7. Рахимов К.Н. Марказий Осиёда энергетика ривож. – Тошкент: Фан, 2012. –Б. 36